

Christoph Kaindel (ICE-Vienna, *Elesett a lovasság színe-java. A gyalogság felemelkedése a XIV. században*) az 1302. július 11-i kortrijki (courtrai-i) csata kapcsán tekinti át a gyalogság fegyvernemként való megjelenését a XIV. században. Hangsúlyozza: távolról sem volt arról szó, hogy a lovasság elveszítette volna csatadöntő szerepét, a gyalogság még sokáig csak a védelemben tudott a támadók fölé kerekedni.

Gottfried Liedl („*Hítvány tudomány*”). *Plebeiusok, legények, harangöntők: az ágyúk és elterjedésük*, Universitát Wien) a tűzfegyverek nyugati világbeli elterjedésének első időszakáról ad a legújabb szakirodalom alapján rendkívül hasznos összefoglalót. Amint már Hans Delbrück felvetette, hogy a lőpor „feltalálója” egy spanyol lehetett, a szerző tanulmányában a hispániai arabok szerepét fejt ki a haditechnikai transzferben. A lőpor és lőfegyverek korai, minden más európai előfordulást megelőző említése a dél-hispániai hadszíntéren határozottan támogatja az arab közvetítés lehetőségét (Alicante, 1317; Huéscar, 1324; Algeciras 1342/43, Navarra 1350 körül), sőt Malaga még a Habsburg-korszakban is a lőporgyártás egyik központja maradt, miként innen került át a korai felfedezés személyes kapcsolatok révén 1327-ben Angliába. Egyúttal kitekint a műszaki újításokra, s azok európai terjedésére, köz-

tük Magyarország gyakori említésével. Az Oszmán Birodalomnak a tűzfegyvereket illető gyors akkulturációjával kapcsolatban úgy véli, hogy itt és ekkor semmiképpen sem lehet a későbbi időszakok dekadenciáját emlegetni.

A kötetet végül nem kevésbé érdekes írások zárják a háború és béke legitimizálásáról a Bizánci Birodalomban (Ioannis Stouraitis, Universitát Wien), a háború helyéről a középkori német költészetben (Hermann Reichert, Universitát Wien), a középkori eretnekekről mint ellenségképről (Thomas Ertl, Universitát Heidelberg), a lovasságot érintő technikai és szervezeti újításokról (Alexander Juraske, Institut für Alte Geschichte und Altertumskunde, Wien), a lovagok társadalomban elfoglalt „ikon” szerepéről (Bea Lundt, Humboldt-Universitát, Berlin), s végül a vikingeknek a kalandozó magyarokkal is könnyen összevethető stratégiájáról (Rudolf Simek, Universitát Wien).

A kötet változó mélységű tanulmányainak köszönhetően hasznos olvasnivalója lehet a szak-hadtörténészeknek, miként kellemes esti olvasmány a téma iránt érdeklődő nem szakképzett olvasónak. Ugyanakkor a tanulmányok bibliográfiájából szerencsésen értesülünk a legújabb szakirodalmi termésről, ami könyvtári állománygyarapítási szempontból is figyelemreméltó.

Veszprémy László

RAFFAELLA GHERARDI – FABIO MARTELLI

LA PACE DEGLI ESERCITI E DELL'ECONOMIA. MONTECUCCOLI E MARSILI ALLA CORTE DI VIENNA

(*Il Mulino, Bologna, 2009, 319 o.*)

A XVII. század második felében a bécsi udvart elárasztó olasz történetírók, festők, zenészek és nem utolsósorban hadvezérek közül Raimondo Montecuccoli (1609–1680) és Luigi Ferdinando Marsili (1658–1730) a legismertebb a magyar szakirodalomban. Ennek nem csak az az oka, hogy mindketten kulcs-momentumokban forgolódtak a magyarországi és erdélyi hadszíntereken – Montecuccoli 1660–1664 között, melynek eredményeképpen a Zrínyi Miklóssal való vitája miatt lett közkedvelt szereplője a későbbi magyar (had)történeti iro-

dalomnak; Marsili pedig majd húsz évig harcolt a török ellen (1682–1700) a Magyar Királyság országaiban és tartományaiban, hogy aztán a karlócai békét követő határmegállapító császári bizottság vezetője legyen – hanem elsősorban az, hogy mint történet- és hadtudományi-írók is kivételesek voltak. Így aztán tetteiket, elképzeléseiket és életük eseményeit saját maguk vetették papírra, vagy az azokra vonatkozó adatokat saját maguk gyűjtötték össze és rendszerezték, melynek eredményeképpen az utókor számára már-már zavarba ej-

tő gazdagságú forrásanyag áll rendelkezésre róluk. Ugyanakkor azt kell mondanom, hogy ez a forrásbőség néha akadályozhatja a kutatást, főleg akkor, ha a források gondos összegyűjtésével, rendszerezésével, sőt egyes nem kívánatos, de fontos, iratok szándékos elrejtésével a főszerzők maguk igyekeztek zavart kelteni és mintegy kijelölni az utókor számára az általuk helyesnek tartott értelmezési nyomvonalat. Ez különösen Marsili esetében érvényes, de Fabio Martelli jelen monográfiában (70–71. o.) arra is utal, hogy Montecuccolitól sem volt idegen az iratok publikálásával és nem publikálásával való játszadozás, mellyel természetesen az olvasóban a róla kialakult képet igyekezett befolyásolni. Véleményem szerint a forrásokkal való manipuláció lehet az oka annak is, hogy mindkét hősről egészen a legújabb időkig a szervezett és rendszeres forráskiadás nem indult meg, ehelyett inkább monográfiák születtek róluk. Sőt tovább megyek: a megbízható forráskiadványok hiánya lehet az oka annak is, hogy a két hadvezérről magyar szerző tollából a mai napig nem született olyan monográfia, amely szisztematikusan tárná fel Montecuccoli és Marsili műveinek magyar vonatkozásait.

Mindezek ellenére az utóbbi években mind a Montecuccoli-, mind a Marsili-kutatás igazi reneszánszának lehetünk tanúi, nemcsak Olaszországban, hanem egész Európában (lásd Montecuccoli esetében Raimondo Luraghi, Fabio Martelli, Gunther R. Rothenberg, Jean Pierre Bois, Marsili kapcsán pedig Raffaella Gherardi, John Stoye, Hamdija Hajdarhodžić és Zrinka Blažević munkásságát). Külön örvendetes az a tény is, hogy ebből a reneszánszból most Magyarország sem marad ki: Perjés Géza 1961–1962-ben megjelent méltán híres tanulmánya után (*A „metodizmus” és a Zrínyi-Montecuccoli vita*) legutóbb Hausner Gábor állította párhuzamba PhD-disszertációjában Montecuccoli elméletét a XVII. századi magyar hadtudományi gondolkodással. Marsiliről is számos tanulmány jelent meg magyarul az utóbbi években, ahogy sikerült néhány Marsili-alapmű magyar fordítását is megjeleníteni (*A Duna felfedezése, Az Oszmán Birodalom katonái állapota, A Magyar Királyság történetének kivonata*).

Ilyen légkörben úgy vélem, több mint örvendetes az a tény, hogy a Montecuccoli- és Marsili-kutatás két doyen-e újabb monográfiával jelentkezett. Raffaella Gherardi majd há-

rom, míg Fabio Martelli majd két évtizede tett le az asztalra egy-egy vaskos monográfiát Marsiliről, valamint Montecuccoliról: *Raffaella Gherardi: Potere e costituzione a Vienna fra Sei e Settecento*. Il „buon ordine” di Luigi Ferdinando Marsili, Bologna, 1980.; *Fabio Martelli: Le leggi, le armi e il principe*. Studi sul pensiero politico di Raimondo Montecuccoli, Bologna, 1990. A mostani monográfia azonban nemcsak az 1980., valamint 1990 után született kutatások összefoglalásának és az azokra való reflektálás igényével született, hanem egyben ünnepi megemlékezés és tisztelegés a két kivételes személyiség előtt. 2009-ben ünnepeltük ugyanis Montecuccoli születésének 400. évfordulóját, melynek keretében máris történt néhány fontos esemény: Olaszországban önálló honlapot készítettek róla (www.montecuccoli.org), a budapesti Hadtörténelmi Intézet pedig 2009. november 3-án nemzetközi Montecuccoli-konferenciát rendezett. Marsili esetében is hasonló a helyzet: Bolognában egy három évre tervezett nagyszabású rendezvénysorozatot szerveznek annak emlékére, hogy 1711-ben Marsili kezdeményezésére alakult meg a Bolognai Tudományok Intézet (Istituto delle Scienze). Az események koordinálására egy bizottságot hoztak létre (Comitato per le Celebrazioni Marsiliane), amely első lépésként 2009. október 23-án Bolognában tudományos konferenciát szervezett Marsiliről. A konferencia középpontjában természetesen a Gherardi-Martelli monográfia állt.

Martelli a monográfia első fejezetében (*Filosofia, scienza e arte della guerra in Montecuccoli*) Montecuccoli politikai gondolkodásának alakulását vizsgálja. A szerző szerint Montecuccoli átmenetet képez a késő-humanista „könyves,” valamint a racionalításra és az egzaktnak vélt tudományokra (pl. a hadtudomány terén főleg a matematika, geometria, vagy építészet) épülő empirikus kultúra között. Montecuccolinál a háború tudománya (l'arte della guerra) a politika és a történetírás része ugyan, ugyanakkor a háború kimenetele már nem a humanista írók által oly nagyra értékelt erényektől (hősiesség, önfeláldozás, bátorság, vitézség, okosság stb.), hanem sokkal inkább a háborúban résztvevő államok gazdasági-intézményi fejlettségétől és szervezettségétől függ. Montecuccoli épp azért emelkedik ki a XVII. századi császári hadvezérek sorából, mert jóllehet mások is megpróbálták ötvözni a csatatereken megszerzett tapasztalataikat hu-

manista műveltségükkel (Giorgio Basta, Frederico Veterani stb.), de ez egyiküknek sem sikerült olyan jól, mint Montecuccolinak. Martelli bemutatásában egy sokoldalú, művelt politikai gondolkodó képe bontakozik ki előttünk: Montecuccoli már fiatalkorában lefordítja Arisztotelész retorikáját, hogy aztán később az államreazon szakavatott teoretikusává váljon. Montecuccoli természetesen az abszolutizmus szószólója volt, de ugyanakkor azt is hangoztatta, hogy a monarcha sem tehet mindent teljesen szabadon, mert az isteni törvények alól ő sem vonhatja ki magát. Igaz ugyan, hogy az uralkodó az isteni akarat megtestesítője a földön, de Montecuccoli koncepciójában a vallás nem más mint törvény, szabály, norma (lex), melynek mindenkinek engedelmességni kell. Természetesen nem arról van szó, hogy Montecuccoli alá akarná rendelni az államot az egyháznak, hanem épp ellenkezőleg. Martelli meggyőzően mutatja be, hogy a Galilei-rajongó Montecuccolinak az volt a véleménye, hogy a tapasztalatra épülő tudomány (így a had- és politikatudomány) dolgaiba az egyház nem szólhat közvetlenül bele, így az uralkodóval szemben sem lehet az egyháznak kivételezett helyzete. Martelli elemzését olvasva önkéntelenül a Mátyás-elméletek jutottak eszembe, ahol Zrínyi szintén szokatlan éles-séggel fogalmazta meg, hogy az „egyházi ember ne hágjon ki az ő circulusából,” mert „semmi közülük ez világi politikus adminisztrációjában.” E libertinus elképzeléseknek (congetti libertini) köszönhetően Montecuccoli olyanokkal volt jó barátságban, mint Testi Flavio, Girolamo Brusoni vagy Gualdo Galeazzo Priorato, akikben az volt a közös, hogy mindnyájan az Ismeretlenek Akadémiájának (Accademia degli Incogniti) tagjai voltak, melynek soraiba Montecuccoli és Zrínyi is belépett.

A következő fejezetben (*Per una Monarchia assoluta degli Asburgo*) Martelli igyekszik kimutatni, hogy Montecuccoli miként próbálta meg elméleti elképzeléseit az abszolutista állam kiépítésének szolgálatába állítani. Montecuccoli szerint az államok Isten akaratából jönnek létre mégpedig azért, hogy az ember kiszabaduljon abból a barbár természeti állapotból, amely a bűn melegágya. Szó sincs itt még a Rousseau-féle jó vademberről, de társadalmi szerződésről igen: az emberek azért, hogy a *bellum omnium contra omnes*-féle zűrzavaros állapottól megszabaduljanak, hajlandók lemondani szabadságukról és alávetni magukat

az uralkodónak, aki ezért cserébe köteles biztosítani alattvalói számára a biztonságot és a jólétet. Fontos hangsúlyozni, hogy Montecuccoli szerint az alattvalók nem az uralkodó, hanem az állam javára mondanak le szabadságukról és korlátozzák magukat, mivel az állami szervezeten belüli lét az (és nem az uralkodó), ami biztosítja az emberhez méltó és Isten által elvárt, büntelen élet lehetőségét. Mivel az alattvalók nem egyformák, hisz vannak köztük gyengébbek és erősebbek, az uralkodónak kell őrködnie a társadalmi harmónia felett. Nyilvánvaló, hogy az erők mindig még erősebbek akarnak lenni, ezért, ha azok az ország belsejében vannak, akkor lázadni fognak az uralkodó ellen, ha pedig más országok lakóiról van szó, akkor majd meg akarják hódítani az uralkodó országát. Ezt a kettős veszélyt csak egy állandó állami és nem zsoldos hadsereg fenntartásával lehet elhárítani. Ugyanebből a megfontolásból volt Montecuccoli mélyen arisztokrata- és rendiség-ellenes is, mert ebben a rétegben az abszolút uralkodói hatalom kiépítésének ellenlábait látta, nemcsak Magyarországon, hanem az egész Habsburg Monarchiában.

A Montecuccoliról szóló rész utolsó fejezetében (*La stagione delle grandi vittorie*) kiemelten foglalkozik a szerző Montecuccolinak az 1660–1664 között a magyar hadszíntereken játszott szerepével, és főleg a Zrínyi Miklóssal való vitájával és a kettejük közti ellenségeskedéssel. A magyar hadtörténetírásban Perjés Géza óta közhely, hogy Zrínyi és Montecuccoli között nem elvi, hadtudományi, hanem politikai ellentét volt, ami pontosan fedte a XVII. század közepi magyar–Habsburg viszálykodást. Martelli, ahogy egyébként más nyugat-európai Montecuccoli-kutatók is (pl. Gunther R. Rothenberg), némiképp másképp látja a helyzetet. Szerintük ugyanis Montecuccoli szerte a manőverezést, de nem volt híve a partizánháborúnak. Sőt, Martelli szerint Montecuccoli épp a villámháborút („guerra grossa e corta – nagy és gyors háború”) tartotta a legjobb megoldásnak, ami csak rövid ideig – igaz akkor nagyon intenzíven – veszi igénybe a hadakozó felek gazdasági, infrastrukturális és logisztikai erőforrásait. Ez ugyanis sokkal gazdaságosabb, mint a hosszú évekig elnyúló hadakozás. Ezzel a koncepcióval összhangban mutatja be Martelli is Montecuccoli és Zrínyi vitáját, jóllehet idézi Perjés Géza tanulmányának angol változatát, amelyben a magyar had-

történész hangsúlyosan kiemelte, hogy ennek a magyar nemesség által valóban kedvelt, portyázó hadakozási módnak Zrínyi volt a legnagyobb ellenfele. A Zrínyi–Montecuccoli ügy a magyar és a nyugat-európai kultúra egymáshoz való viszonyának metaforája. A probléma ugyanis nem csak az, hogy míg Montecuccolit a hadtudomány-írás klasszikusaként tartják számon Nyugat-Európában, addig Zrínyit szintén csak mi magyarok ismerjük, hanem az igazán érdekes az, hogy a nyugat-európai szerzők mit értenek másképp mint mi, hisz, mint említettem Perjés Géza tanulmánya megjelent angolul és hivatkozik is rá mind Martelli, mind Rothenberg.

Sokkal fontosabb viszont Martelli könyvében az a rész, melyben Montecuccoli tudományos meggyőződéséből vezeti le a magyarokkal és így a Zrínyivel szembeni ellenérzéseit is. Montecuccoli ugyanis, Martelli szerint meggyőződéses nemesség-ellenes. Így nem csodálkozhatunk azon sem, hogy mélyen elítélte és lenézte a nemesi felkelésekre alapuló hadakozást. Azt is tudjuk, hogy Zrínyi még az állandó magyar hadsereget is a nemességből, a végvári katonákból, valamint az országban kóborló „szabad legényekből” szerelt volna felállítani. Ezt a katonaaanyagot azonban Montecuccoli kifejezetten lenézte. Szerinte az állandó császári hadsereget harcedzett, soha fel nem oszlatott és jól megfizetett veterán katonákból kellene felállítani. Ezért a modenai hadvezér az állandó hadsereg felállítását pusztán gazdasági kérdésként kezelte, és arról igyekezett meggyőzni az akadémikusok udvari hivatalnokokat, hogy hosszú távon a központi kincstárból fizetett állandó hadsereg gazdasági szempontból is nyereséges vállalkozás. Ezzel szemben Zrínyi a nemességtől várt volna el anyagi áldozatvállalást az állandó hadsereg finanszírozása végett, kissé naiv módon azt gondolva, hogy az egyház és a nemesek által felajánlott nemesfémek, ékszerek, edények, ruhadíszek elegendők lesznek annak fenntartására. Ugyanakkor úgy vélem, hogy Martelli eltűllozza Montecuccoli nemesség-ellenességét és a gazdasági kérdések fontosságát a hadvezér gondolkodásában. Igaz, megemlíti Martelli, hogy Montecuccoli csak az arisztokratákat szidta, míg a közép-nemesség hadi erényeit dicsérte. Ugyanakkor a gazdasági fejlődésnek az összes társadalmi és politikai probléma megoldására alkalmas csodaszereként történő beállítása csak a következő generációra (melynek

egyik kiemelkedő tagja volt Marsili) lesz jellemző, habár már Montecuccoli is felvetette egy a császári kontroll alatt lévő, és a Dunára épülő összeurópai kereskedelmi hálózat kiépítésének szükségességét, melyet később például Marsili előszeretettel karolt fel. Martelli nyilván marxista értelmezői alapállása miatt interpretálja így Montecuccoli szövegeit, ahogyan egyébként a császári hadvezér hadtudományi gondolkodását is Engels *Anti-Dühring*ének szellemében ítéli meg anélkül, hogy a marxista íróra hivatkozna: „Montecuccoli szakított az azzal a gondolkodással, mely szerint a háború két ellenséges fél között a legvégső próbatétel, és melyben a siker nem a harcoló államok gazdasági-szervezeti fejlettségétől, hanem a hadvezérek hősiességétől és zsenialitásától, vagy a katonák bátorságától függ.” (25. o.) Íme Engels szövege: „Semmi sem függ annyira a gazdasági előfeltételektől, mint éppen a hadsereg és a hajóhad. Fegyverzet, állomány, szervezet, taktika és stratégia mindenekelőtt a termelés mindenkor fokától és a közlekedési eszközöktől függ. Nem zseniális hadvezérek ’értelme szabad alkotásának’ volt itt átalakító hatása, hanem a jobb fegyverek feltalálásának és a katonai emberanyag megváltozásának; a zseniális hadvezérek szerepe arra korlátozódik, hogy a harcmodort az új fegyverekhez és az új harcosokhoz idomítják.” (*Engels Frigyes: Válogatott katonai írásai*. I. k. Budapest, 1962. 25. o.)

A Martelli által írt fejezet legjobb részei azok, melyben a szerző azt mutatja be, hogy Montecuccoli miként igyekezett egyre kevesebb szerepet szánni a háború egyik legmegbízhatóbb elemének, a katonának (86–116. o.). Montecuccoli szerint ugyanis a hosszasan elnyúló háborúknak és hadjáratoknak az emberi félelem az oka. Régebben, a kegyetlen barbár világban, a harcoló felek gyorsan és totálisan végeztek egymással, mivel mindenki tudta, hogy aki győz, az mind egy szálig lemeszároolja legyőzött ellenfelét. Ezért a katonák annyira féltek a vereségtől és a szegénytől, hogy inkább elestek a csataterén, semhogy vesztesen visszavonuljanak, vagy netán megadva magukat fogságba kerüljenek. Később azonban, amikor a kereszténység megszelídítette az erkölcsöket, a katonák már nem féltek annyira a vereségtől, vagy a fogságba eséstől, hisz az nem járt automatikusan az ellenfél fizikai megsemmisítésével. Ezért aztán a katonák nem is harcoltak olyan vehemenciával, mint a régiek, és így a háború egyik legmegbízha-

tatlanabb elemeivé váltak, amit tudományos, technikai és gazdasági tényezőkkel kellett elensúlyozni. Montecuccoli azonban nem csak a hadakozásból, hanem az államgépezet működéséből is szeretne volna, ha nem is kiiktatni, de minimálisra csökkenteni az emberi tényezőt. Pontosabban az emberi személyiség irracionális érzelmektől vezérelt oldalát, melyet csak csekély mértékben lehet a racionálisan felépített államszervezet által ellenőrzés alá vonni. Ilyen irracionálisnak gondolta Montecuccoli a vallást, ezért a vallási sokféleséget az egységes abszolutista monarchia legfőbb akadályának tartotta. Martelli hatásos érveléssel mutatja be, hogy a Wesselenyi-felkelés kemény megtorlásának eszmei és részben gyakorlati irányítójaként elhíresült Montecuccolit nem valamiféle etnikai gyűlölet, vagy intranzingens katolikus misszionarizmus vezette, ahogyan azt a romantikus XIX. századi magyar történetírás előszeretettel hangsúlyozta, hanem az akkor már a Haditanács elnökeként tevékenykedő hadvezér politikai laboratóriumként fogta fel Magyarországot, ahol politikaelméleti elképzeléseit a gyakorlatban is megvalósíthatta. Számára ugyanis a korabeli Magyarország gazdasági, politikai, de főként katonai és jogi szempontból egy államiság előtti zűrzavaros állapotban leledzett, ahol inkább a természeti (*jus naturale*), semmint a szerződéses, társadalmi (*jus civile*) törvények uralkodnak.

A monográfia Marsiliról szóló részének első fejezetében (*Mercantilismo e politica, della regolamentazione a Vienna fra Sei e Settecento*) Raffaella Gherardi a XVII. század második felében kibontakozó bécsi merkantilista gondolkodást, valamint a később erre alapozott konkrét gyakorlati gazdaságpolitikát mutatja be. Gherardi a bécsi udvar kameralista elméletírójának (Johann Joachim Becher, Wilhelm von Schröder és Philip Wilhelm von Hörnigk) műveit elemzi. Ez a furcsa társaság (egyikük sem osztrák eredetű, egyikük sem katolikus, sőt a leghíresebb angliai és hollandiai protestáns egyetemeken tanulnak stb.) azonban nem légtüres térben tevékenykedett, hisz olyan befolyásos politikusok által mellettük, mint Leopold Kollonich, Franz Ulrich Kinsky (cseh kancellár) Andreas Kaunitz (birodalmi alkancellár) Gundaker Thomas von Starhemberg (1703–1715 között az Udvari Kamara elnöke), David Palm (udvari tanácsos), valamint később Eugenio di Savoia herceg. Magyar szem-

pontból külön értéke ennek a fejezetnek, hogy Gherardi részletesen bemutatja a három kameralista elméleti műveit, melyek részben ugyan ismertek a magyar szakirodalomban is, de kellemő mélységű elemzésük a mai napig nem történt meg. Mindenekelőtt Hörnigk *Österreich über alles wann es nur will*, 1684 és a nálunk kevésbé ismert, vehemensen franciaellenes *Francopolita-Schriften*, 1682.; Becher *Politische Discurs*, 1668.; valamint Schröder, *Fürstliche Schatz und Rent-Cammer*, 1686. c. műveiről van szó. Gherardi szerint a három szerző alaptétele az, hogy a Monarchia összes társadalmi, katonai, politikai és vallási problémáinak megoldására a legalkalmasabb eszköz a gazdasági fejlődés. Ezért javasolják, hogy a természeti kincsek (elsősorban Magyarországon és Erdélyben) kitermelését fokozni kell. Az így nyert nyersanyagok feldolgozására manufaktúrákat kell létesíteni, majd az ott előállított termékekkel kereskedni kell. A kereskedelmet Marsilihoz hasonlóan a Duna mentén képelték el, ráadásul úgy, hogy az Európa és Ázsia közti kereskedelemben a Monarchia Anglia, Franciaország és Hollandia mellett kulcsszerepet kapjon. A kereskedelem biztonsága érdekében kereskedelmi rendőrséget és kereskedelmi társaságokat (ezekből létre is jött néhány) szerettek volna felállítani, a költségek fedezésére pedig bankokat létrehozni. Becher és Schröder vezetésével 1676–1683 között a bécsi Tabor hegyen fel is állítottak egy kísérleti manufaktúrát (Musterwerkstätte in Kunst und Werkhaus), mely nemcsak üzemi, hanem a jövő iparosok számára iskolaként is működött. Nyilvánvaló, hogy a kameralisták elképzelései a legfontosabb magyarországi berendezkedési tervezetbe (*Einrichtungswerk*) is bekerültek, melyet szintén kimerítően elemez Raffaella Gherardi. Külön értéke ennek a fejezetnek, hogy a szerző bemutatja a magyar szakirodalomban szinte teljeséggel ismeretlen Julius Schierl von Schierendorf (1661–1726) udvari tanácsos kéziratban maradt műveit: *Parerga sive Otia [Schierendorffiana]*, *Syntagma politico-camerale*, *Ohnmassgebige Materialia*. Schierendorf a kameralisták elképzeléseit gondolta tovább, és a tudomány fejlesztésében (egy *Akademie der Manufakturen und Wissenschaften*-t szeretett volna felállítani) valamint a vallási toleranciában látta a Monarchia jövőjét. Marsili szempontjából azért különösen fontos Schierendorf, mert míg a másik három kameralistát személyesen nem ismerhette a bolognai

gróf, addig Schierendorffal hosszú beszélgetéseket folytatott a Monarchia kereskedelmének fejlesztéséről. 1702-ben Schierendorf meg is küldte Marsilinak az örökös tartományok kereskedelméről írt művét (*Ohnvorgreiflicher Entwurf*).

A következő fejezetben (*La „Pax Asburgica” secondo Marsili*) arról olvashatunk, hogy a kameralisták és Schierendorf elképzelései hogyan hatottak Marsili politikai gondolkodására. Gherardi valójában Marsilinak, mint a karlócai békét követő határkijelölő bizottság vezetőjének, a Monarchia déli határának meghúzása (1699. március – 1701. május) során a császárnak írt jelentéseit elemzi. Ezeket szintén a professzorasszony adta ki két vastos kötetben 1986-ban és csak egyetérthetünk vele abban, hogy ezek a jelentések képezik Marsili politikai gondolkodásának a csúcspontját. Gherardi elemzéséből kiderül, hogy Marsili a következő elveket tartotta szem előtt a határ kijelölésénél: a feladatát nem csak politikainak, hanem tudományosnak is tekintette, ezért a korabeli térképészet, földrajz, geometria és hadtudomány minden eszközét bevetette. Vitás kérdésekben még a török fél vezetőjét, Ibrahim pasát is sikerült meggyőznie csillagászati módszerekkel egy-egy határhely pontos megállapításáról. A határ legyen minél zártabb, azaz akadályozza meg a kisebb-nagyobb határsértéseket, az ide-oda való vándorlást, ezzel együtt a járványok terjedését is. Ugyanakkor azonban a határnak nemcsak az alattvalók és az uralkodó nyugalmát, hanem a szabad kereskedelmet is garantálnia kell. Marsili kereskedelemről vallott nézeteit két terjedelmes iratban fejtette ki (*Discorso generale sopra del traffico* és *Progetto del possibile commercio fra ambedue gli Imperii*), melyeket Gherardi szintén részletesen elemez. Marsili kereskedelmi kérdésekben nem sokban távolodott el elődeitől: ahogy Montecuccoli és a kameralisták, ő is stratégia pozíciót szánt a Habsburg Monarchiának az Európa és Ázsia közt zajló kereskedelemben és ő is a Dunára alapozta a főbb kereskedelmi útvonalak kiépítését. Újdonság talán csak az, hogy mivel jól ismerte az Oszmán Birodalmat és annak kereskedelmét nagyra tartotta, sokszor épp azt állította példaként a bécsi döntéshozók elé. A monográfia utolsó fejezetében (*Una scienza per il principe e per lo stato*) Gherardi Marsilinak a Habsburg Monarchia politikai berendezkedésének a megreformálására született politikaelméleti írásait elemzi,

bemutatva azt, hogy a Montecuccoli-féle humanista örökség miként csúszik át a Hermann Conring és Andreas Bosius nevével fémjelzett *notitia rerum publicarum* vagy *Staatenkunde*-féle gondolkodásba.

A fentieket figyelembe véve nyilván nem véletlen, hogy Montecuccoli és Marsili egy monográfiában szerepelnek. Igaz, a szerzők nem használják ki az ebben rejlő lehetőséget, és egy röpké utalástól eltekintve (melyben arról esik szó, hogy az eddigi Marsilinak tulajdonított *Relazione dello stato dell'Impero Romano Germanico* c. irat valójában Montecuccoli műve, melyet Marsili csak lemásolt, majd hozzáfűzte megjegyzéseit) nem elemzik a két hadvezér egymáshoz való viszonyát. Pedig ha a könyvet végigolvassuk, két dolog rögtön nyilvánvalóvá válik: nemcsak helyzetük és karrierjük mutat sok közös vonást, hanem gondolkodásuk is. Lotharingiai Károly mellett Marsilit is nyugodtan nevezhetjük Montecuccoli tanítványának. Persze ki nem az a XVII. század végi hadszíntereken forgolódók közül? Pontosan ezért sokkal érdekesebb a kettejük közti különbségeket, valamint azt vizsgálni, hogy Marsili miben haladta meg mesterét. Biztos, hogy személyesen nem ismerhették egymást, hisz Marsili csak Montecuccoli halála után került a bécsi udvarba. Arról viszont épp Marsili számol be önéletírásában, hogy még Montecuccoli életében, 1677-ben felkereste a hadvezér Livornóban tartózkodó fiát. Hogy Marsili ismerte Montecuccoli írásait, annak ellenére, hogy műveiben sehol sem hivatkozott rájuk, eléggé meggyőző lehet a fentebb említett adat.

Mindkét szerző hőseink életéből csak a császár szolgálatában töltött időszakot vizsgálja, elsősorban azért, mert politikai és hadtudományi gondolkodásuk ebben a korszakban kristályosodott ki. Ez Montecuccoli esetében teljesen jogos behatárolás, Marsilinál azonban bonyolultabb a helyzet. Montecuccoli 1642 után már soha nem tért vissza Itáliába, és miután a svédek elleni hadjáratokban az északi háború során komoly hírnévre tett szert, gyorsan ívelt felfelé karrierje a császári hadseregben, melyet a Haditanács elnöki tisztségének elnyerése tetőzött be. Jóllehet már Perjés Géza figyelmeztetett, hogy Montecuccoli esetében is kimutatható, hogy ugyanazon tényekről és eseményekről másként nyilatkozik magánleveleiben, mint a nyilvánosságának szánt irataiban, az ő életében mégsem volt olyan törés, ami korábbi nézeteinek nagymértékű felülvizsgálat-

ára kényszerítette volna. Más a helyzet Marsilinál. Ő ugyanis hiába tett szert a határkijelölési bizottságban végzett munkájáért komoly hírnévre és elismerésre, az elzászi kisváros, Breisach 1703. szeptember 6-i feladását mégsem bocsátotta meg neki a bécsi udvar. Marsili örökre kegyvesztett lett, sőt 1708-ban még arra is hajlandó lett volna, hogy a Habsburgok ellen vezesse a pápai hadsereget. Nem csoda hát, ha a politika elől a tudományba menekült. 1705 után egyetlen politikai vonatkozású sort sem írt le. Nemcsak Raffaella Gherardira, hanem a magyar Marsili-kutatásra is jellemző, hogy – néhány kivételtől eltekintve (pl. Deák Antal András, Bene Sándor) – Marsili életének és tevékenységének a bemutatását csak arra az időszakra korlátozza, ameddig Marsili a császári udvar szolgálatában, Magyarországon és Erdélyben működött (1682–1701). Pedig a térségünkre vonatkozó munkáinak nagy részét épp azután írta meg, hogy Breisach feladása után rangjától megfosztották és a császári hadseregből kizárták. Az, hogy Marsili a politika és a katonai élet elől ezek után a tudományba menekült, alapvetően meghatározta nemcsak a Kárpát-medencei térségre vonatkozó nézeteinek, hanem politikai koncepciójának alakulását is. Valójában két Marsiliról beszélhetünk: egy Breisach előttiről

és egy Breisach utániról. Sajnos ez utóbbi, szinte teljesen eltűnt a szakirodalomból, pedig nekünk magyaroknak ez a fontosabb. Már csak azért is, mert 1703 után Marsili sokkal körültekintőbben és felkészültebben nyilatkozott a magyar eseményekről mint azelőtt. Valójában csak 1703 után haladta meg az elkopotott közhelyektől hemzsegő publicisztikai szintet a kárpát-medencei népek, és főleg a magyarok vonatkozásában, melyek az 1703 előtti munkáiban jócskán megtalálhatók. Ugyanakkor ezen a téren lenne égetően fontos a komoly keletkezéstörténeti kutatásokat mozgósító forráskiadványok megjelentetése is, mivel számos 1704 előtt írt művét később Marsili átdolgozta és átírta. Nehéz tehát úgy véleményt mondani Marsili politikai gondolkodásáról, hogy csak a császári szolgálat ideje alatt írt műveket tartjuk szem előtt, és nem vesszük figyelembe azt, hogy mit tagadott meg és mit vállalt továbbra is ezekből akkor, mikor már nem függött egzisztenciálisan sem a császár kegyétől. Gherardi elemzése azonban abból a szempontból mindenképp hasznosnak mondható, hogy ezekre a problémákra, ha csak közvetett módon is, de ráirányítja a figyelmet és ezáltal kijelöli a jövőbeni kutatók feladatait.

Nagy Levente

BENE REGI – A KIRÁLY JAVÁRA

Ebergényi László császári altábornagy szerepe a szatmári békekötésben. Ebergényi László válogatott levelei és Bivolínyi István töredék naplója (1710–1711)

A levelezést sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a mutatókat összeállította Mészáros Kálmán.
A latin nyelvű naplót fordította és jegyzetekkel ellátta Bánkúti Imre

*(Rákóczi Források. Sorozatszerkesztő: Mészáros Kálmán.
Nap Kiadó, [Budapest, 2010.] 415+2 o. 4 térképpel a kötetben és a hátsó előzőken.)*

A Nap Kiadó *Rákóczi Források* sorozata 2010-ben új kötettel gazdagodott. Mészáros Kálmán báró Ebergényi László (1656–1724) császári altábornagy, a szatmári békekötés és az azt követő katonai konszolidáció egyik legfontosabb alakjának, Károlyi Sándorral 1711 végéig folytatott válogatott levelezését adta közre, valamint Bánkúti Imre egyik utolsó, kéziratban maradt munkáját: Ebergényi titkára, Bivolínyi István 1710 novembere és 1711. má-

jus vége között vezetett latin nyelvű naplójának fordítását. A szerzők – úgy véljük teljesült – szándéka szerint az eddig javarészt kiadatlan források: a 145 levél és a naplótöredék közreadásával és vizsgálatukkal a kutatás Ebergényi eddig ismert, de feltáratlan, a szatmári békekötés idején folytatott közvetítői szerepéről nyerhet világos és árnyalt képet és fontos adatokat szerezhet a béketárgyalások néhány mozzanatának tisztázásához.